İSLÂM MEZHEPLERİ TARİHİ

Klasik Ekollerden Çağdaş Dinî Akımlara

Prof. Dr. Ali GÜR

FECR

FCR YAYIN LTD.
Genel Yayın No | General Publication Number: 2054
FCR Sertifika no | Certificate Number: 46550
ISNI: 0000 0004 4657 1968
ROR ID: ror.org/00zznvq98

Alt Marka | Imprint: Fecr
Yayın No | Publication Number: 1193

Kitap Adı : İslâm Mezhepleri Tarihi
Book Title : History of Islamic Sects
ISBN : 978-625-8910-52-0
DOI : doi.org/10.70458/fcr.9786258910520

Yazar | Author: Ali Gür | orcid.org/0000-0001-9680-6268
Kurum | Institution: Gaziantep Üniversitesi
ROR ID: ror.org/020vvc407

Yayın Türü | Publication Type: Kitap | Book – Monograph
Yayın Dili | Language: Türkçe | Turkish
Ebat | Dimensions: 16x24 cm
Sayfa Sayısı | Pages: 472 (xxii+450)

Yayım Tarihi | Publication Date: Ekim | October 2026
Yayım Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye
Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR
Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories
BIC: HRH - İslâm | Islam
BISAC: REL037010 - Din / İslâm / Tarih | Religion / Islam / History
THEMA: QRPB - İslâm: kollar ve gruplar | Islam: branches and groups
LC Classification: BP191–253 - İslâm'ın kolları, mezhepleri ve değişik oluşumları | Branches, sects, and modifications
DEWEY: 297.8 - İslâm mezhepleri ve reform hareketleri | Islamic sects and reform movements
WoS Category: Din | Religion
WoS Citation Topics Meso: 6.146 - Antropoloji | Anthropology
WoS Citation Topics Micro: 6.146.794 - İslâm | Islam
Scopus Subject Areas: 1212 - Dinî Çalışmalar | Religious Studies

Atıf Bilgisi | Cite as: Gür, Ali. *İslâm Mezhepleri Tarihi.* Ankara: FCR Yayın Ltd.-Fecr, 2026.

© Tüm hakları saklıdır | All rights reserved:
Bu kitabın bütün yayın hakları FCR Yayın Ltd. ve Ali GÜR'e aittir. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca, kaynak gösterilerek yapılacak kısa alıntılar dışında, izinsiz olarak hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050
Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60
www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

İSLÂM MEZHEPLERİ TARİHİ

Klasik Ekollerden Çağdaş Dinî Akımlara

Prof. Dr. Ali GÜR

Ankara 2026

Yazar Hakkında

Prof. Dr. Ali GÜR

Tıp bilimleriyle İslâm mezhepleri tarihini aynı akademik ufukta buluşturan çok yönlü bir bilim insanıdır. 1970 yılında Elazığ'da doğdu. Elazığ İmam-Hatip Lisesinden 1987'de, Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesinden 1993'te mezun oldu. Aynı üniversitenin Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Anabilim Dalında uzmanlık eğitimini 1998'de tamamladı; 2000'de yardımcı doçent, 2003'te doçent, 2009'da profesör unvanını aldı. Algoloji alanında yan dal uzmanlığı yaptı. 2004 yılında Pfizer Articulum Fellowship bursunu kazanarak bir yıl süreyle İngiltere'de, Leeds Üniversitesi Romatolojik Araştırmalar Merkezinde çalıştı.

Tıp alanındaki akademik birikimini tarih ve din araştırmalarıyla genişleten Gür, beşerî bilimlere duyduğu ilgiyi ikinci ve özgün bir akademik yönelime dönüştürdü. 2019 yılında Tarih lisans programından mezun oldu. 2024'te Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Mezhepleri Tarihi alanında, "İslamofobi Oluşumunda Radikal ve Ilımlı İslami Yapıların Etkisi: Öz Eleştirel Bir Yaklaşım" başlıklı teziyle doktorasını tamamladı.

Tıp alanındaki çalışmalarının yanı sıra İslamofobi, radikalleşme, dinî hareketler ve yeni dinî akımlar üzerine bilimsel makaleler ve gazete yazıları kaleme aldı. *Vaizlikten Teröristliğe Bir İhanetin Portresi: Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ/PDY)* adlı kitabı 2023'te, *İslamofobi Üzerine Öz Eleştirel Yaklaşım: Radikalizm ve Ilımlılık Kıskacında Batı ve İslam Dünyasının Çıkmazı* adlı eseri ise 2024'te yayımlandı. Çalışmalarında farklı disiplinlerin imkânlarından yararlanan Gür; din, toplum, şiddet, radikalleşme ve birlikte yaşama meselelerini eleştirel ve çözüm odaklı bir yaklaşımla incelemektedir.

İki yüz elliyi aşkın bilimsel çalışması ve bunlara yapılmış 6.000'in üzerinde atıfı bulunan Gür, çok sayıda akademik derginin yayın ve danışma kurullarında görev yaptı; bilimsel ve mesleki kuruluşların yönetimlerinde bulundu. Gaziantep Üniversitesinde 2012-2016 yılları arasında rektör yardımcılığı, 2016-2020 yılları arasında rektörlük görevini yürüttü. Günümüzde Gaziantep Üniversitesinde profesör olarak görevini sürdürmektedir.

About the Author

Prof. Dr. Ali Gür is a multidisciplinary scholar who brings together medical sciences and the history of Islamic sects. Born in Elazığ in 1970, he graduated from Elazığ Imam-Hatip High School in 1987 and from Dicle University Faculty of Medicine in 1993. He completed his residency in Physical Medicine and Rehabilitation at the same university in 1998, became an assistant professor in 2000, an associate professor in 2003, and a professor in 2009. He also completed subspecialty training in algology. In 2004, he received the Pfizer Articulum Fellowship and spent one year at the Rheumatology Research Centre of the University of Leeds in the United Kingdom.

Gür later extended his medical scholarship into history and religious studies. He completed a bachelor's degree in History in 2019 and earned his doctorate in the History of Islamic Sects at Gaziantep University Faculty of Theology in 2024 with a dissertation entitled 'The Effect of Radical and Moderate Islamic Structures on the Formation of Islamophobia: A Self-Critical Approach.' In addition to his medical publications, he has written academic articles and newspaper columns on Islamophobia, radicalization, religious movements, and new religious currents.

His books include Vaizlikten Teröristliğe Bir İhanetin Portresi: Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ/PDY), published in 2023, and İslamofobi Üzerine Öz Eleştirel Yaklaşım: Radikalizm ve Ilımlılık Kıskacında Batı ve İslam Dünyasının Çıkmazı, published in 2024. Drawing on multiple disciplines, his work examines religion, society, violence, radicalization, and coexistence through a critical and solution-oriented perspective.

With more than 250 scholarly publications to his name and over 6,000 citations to his work, Gür has served on the editorial and advisory boards of numerous academic journals and on the governing bodies of scientific and professional organizations. He was Vice-Rector of Gaziantep University from 2012 to 2016 and Rector from 2016 to 2020. He is currently a professor at Gaziantep University.

Kitap Hakkında

İslâm Mezhepleri Tarihi

Bu kitap, İslâm düşünce tarihinde mezheplerin ve dinî-siyasî hareketlerin doğuşunu, gelişimini ve günümüzdeki görünümlerini karşılaştırmalı bir yöntemle inceler. Mezhep kavramını ve ayrışmanın siyasî, toplumsal, kültürel ve fikrî sebeplerini açıklayan bölümlerin ardından erken dönem ihtilafları, Hâricîlik, Mürcie, Mu‘tezile ve Şîa ele alınır. Zeydiyye, İsmâiliyye ve İmâmiyye gibi Şiî gelenekler; Ehl-i sünnet, Ehl-i hadis, Eş‘ariyye ve Mâtürîdiyye gibi Sünnî oluşumlarla birlikte tarihsel bağlamları içinde değerlendirilir. Selefîlik, Dürzîlik, Nusayrîlik, Yezîdîlik, Alevîlik-Bektaşîlik, Bâbîlik-Bahâîlik ve Kadıyânîlik (Ahmedîlik) bölümleri, toplulukların öz adlandırmaları ile dış sınıflandırmalar arasındaki farkı gözetir. Çağdaş İslâmî akımlar üç bölümde incelenir: küresel ıslahçı, gelenekçi ve modernist yönelimler; siyasal İslâmcılık ve cihadî hareketler; Türkiye’deki çağdaş akım ve cemaatler. Son bölüm, mezhep farklılığının mezhepçiliğe dönüşme şartlarını ve kitap boyunca görülen ortak örüntüleri tartışır. Bölümler; tarihsel bağlam, öncü şahsiyetler, temel görüşler, iç farklılaşmalar, tartışma noktaları, tarihsel seyir ve günümüze yansımalardan oluşan yedi boyutlu bir analiz çerçevesi gözetilerek yazılmıştır. Birincil kaynaklardan seçilmiş metinler, bilgi kutuları, kronolojiler, haritalar, karşılaştırma tabloları, değerlendirme soruları ve ileri okuma önerileri öğrenmeyi destekler. Çalışma, mezhepleri değişmez ve homojen yapılar olarak değil, tarih içinde dönüşen yorum toplulukları olarak ele alır; polemik dilini yeniden üretmeden kanıt ile yorum arasındaki ayrımı görünür kılmayı amaçlar.

Anahtar Kelimeler: İslâm mezhepleri tarihi; Şîa; Ehl-i sünnet; Mu‘tezile; Selefîlik; çağdaş dinî hareketler; mezhep kimliği; din ve siyaset; dinî çoğulculuk; kaynak eleştirisi.

About the Book

History of Islamic Sects

This book offers a comparative study of the emergence, development and present-day manifestations of Islamic sects and religious-political movements. After chapters on the concept of the sect and on the political, social, cultural and intellectual causes of sectarian formation, it examines the early conflicts, Kharijism, Murjiʾism, Muʿtazilism and Shiism. Shiʿi traditions (Zaydism, Ismailism and Imamism) are considered alongside Sunni formations such as Ahl al-Sunna, Ahl al-Hadith, Ashʿarism and Maturidism. The chapters on Salafism, the Druze, Nusayrism, Yazidism, Alevism-Bektashism, Babism and the Baha'i faith, and the Ahmadiyya distinguish communities' self-designations from external classifications. Contemporary Islamic currents are treated in three chapters: global reformist, traditionalist and modernist trends; political Islamism and jihadist movements; and contemporary currents and communities in Turkey. The final chapter examines how religious difference turns into sectarianism and draws together the patterns observed throughout the book. The chapters are written with a seven-dimensional analytical framework in view: historical context, leading figures, central doctrines, internal differentiation, contested questions, historical development and present-day reflections. Primary-source excerpts, information boxes, timelines, maps, comparative tables, assessment questions and further-reading lists support learning. Rather than treating sects as fixed and homogeneous entities, the book presents them as interpretive communities transformed by history and seeks to distinguish evidence from interpretation without reproducing polemical labels.

Keywords: Islamic sectarian history; Shiism; Ahl al-Sunna; Muʿtazilism; Salafism; contemporary religious movements; sectarian identity; religion and politics; religious diversity; source criticism.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ---------- xvii
BU KİTABI NASIL OKUMALISINIZ? ---------- xx
KISALTMALAR ---------- xxi
YAZIM VE TRANSLİTERASYON NOTU ---------- xxii

GİRİŞ: KAVRAM, YÖNTEM VE TARİHSEL ZEMİN

1. MEZHEP KAVRAMI: DİNÎ YORUM, AYRIŞMA VE KİMLİK ----------3
1.1. Din ve Dinî Yorum ----------3
1.2. Mezhep Kavramı ----------4
1.3. Fırka, Ekol, Cemaat ve İlgili Adlandırmalar ----------4
1.4. İhtilaf ve İftirak ----------5
1.5. Görüşten Mezhebe: Kurumsallaşma ve Kimlik ----------8
1.6. Mezheplerin Tasnifi ----------8
1.7. Değerlendirme Soruları ---------- 10

2. İSLÂM MEZHEPLERİ TARİHİNİ İNCELEMEK: KONU, YÖNTEM, KAYNAKLAR VE ANALİZ ÇERÇEVESİ ---------- 11
2.1. Tanımı ve Konusu ---------- 11
2.2. Amacı ---------- 12
2.3. Fırak Yazıcılığından Akademik Disipline ---------- 12
2.4. Türkiye'de Kurumsallaşma ve Başlıca Temsilciler ---------- 13
2.5. Diğer Disiplinlerle İlişkisi ---------- 14
2.6. Yöntem: Tarihsel ve Eleştirel İnceleme ---------- 15
2.7. Kaynakları ---------- 16
2.8. Kavramların Yöntemsel Kullanımı: Öz Tanım ve Dış Adlandırma ---------- 18
2.9. Kitabın Sistematik Çerçevesi: Mezhep Analiz Çerçevesi (MAÇ) ---------- 20
2.10. Kitabın Kapsamı ve Yol Haritası ---------- 21
2.11. Değerlendirme Soruları ---------- 22

3. İSLÂM MEZHEPLERİNİN ORTAYA ÇIKIŞ SEBEPLERİ ---------- 23
3.1. Mezheplerin Ortaya Çıkışını Açıklama Yaklaşımları ---------- 23
3.2. Tarihî Arka Plan: Sakīfe'den Nehrevan'a ---------- 24
3.3. Ortaya Çıkış Sebepleri: Çok Katmanlı Bir Model ---------- 34
3.4. Dış Etki Anlatılarının Değerlendirilmesi: Abdullah b. Sebe Örneği ---------- 37
3.5. Genel Değerlendirme ---------- 38
3.6. Değerlendirme Soruları ---------- 41

KLASİK DÖNEM MEZHEPLERİ

4. HÂRİCÎLER: İLK AYRIŞMA ----------45
4.1. Adlandırma ----------46
4.2. Sıffîn'den Harûrâ'ya: Bir Savaşın İçinde Doğan Kopuş ----------46
4.3. Harûrâ'dan Nehrevan'a: Ayrışmanın Silahlı Çatışmaya Dönüşmesi ----------48
4.4. Hâricî Düşüncenin Temel Görüşleri ----------52
4.5. Bir Fırkanın Parçalanışı: Ezârika'dan İbâzıyye'ye ----------53
4.6. Hâricî Tekfir Anlayışına Karşı Oluşan Tepkiler ----------56
4.7. Hâricîlikte Siyasî Mücadele ve Ilımlılaşma Eğilimleri ----------56
4.8. Günümüzde İbâzıyye: Umman ve Kuzey Afrika Toplulukları ----------57
4.9. Değerlendirme Soruları ----------59

5. MÜRCİE: İMANI AMELDEN AYIRMAK VE HÜKMÜ ERTELEMEK ------60
5.1. Adlandırma ----------61
5.2. İrcâ Tartışmasının Doğuşu ----------62
5.3. İrcâ Ne Demektir? ----------62
5.4. Ebû Hanîfe'nin Mürcie ile İlişkisi: "Mürcî" Nispetinin Anlamı ve Sınırları ---64
5.5. İman-Amel Ayrımı: Mürcie'nin Temel Doktrini ----------66
5.6. Mürcie İçinde Ayrışmalar: Gassâniyye, Yûnusiyye, Sâlihiyye ----------67
5.7. Büyük Günah Tartışması: Hâricîlikten Mürcie ve Mu'tezile'ye ----------68
5.8. Tarihsel Seyir ve Günümüze Yansımaları ----------69
5.9. Değerlendirme Soruları ----------72

6. MU'TEZİLE: TEVHİD VE ADALET EKSENİNDE AKILCI KELÂM --------73
6.1. Adlandırma ----------74
6.2. Ortaya Çıkış Bağlamı: Büyük Günah ve Erken Kelâm Tartışmaları ----------75
6.3. Basra–Bağdat Ekolleri ve Başlıca Mu'tezilî Kollar ----------77
6.4. Temel Görüşler: Usûl-i Hamse----------80
6.5. Halku'l-Kur'ân Tartışması: Kur'ân'ın Yaratılmışlığı Meselesi ----------83
6.6. Mihne: Bir Kelâm Görüşünün Devlet Politikası Hâline Gelmesi ----------83
6.7. Mütevekkil Sonrası Dönem: Siyasî Gerileme ve Düşünsel Miras ----------85
6.8. Günümüze Yansımaları ----------86
6.9. Değerlendirme Soruları ----------89

7. ŞÎA: SİYASÎ TARAFTARLIKTAN İMAMET MERKEZLİ KİMLİĞE -------91
7.1. Adlandırma ----------92
7.2. Ortaya Çıkış Bağlamı: Hz. Ali Taraftarlığı ve İlk Şiî Eğilimler ----------92
7.3. Kerbelâ: Şiî Kimlik ve Hafızanın Şekillenmesi (61/680) ----------93
7.4. İmamet Düşüncesinin Şekillenmesi ----------95
7.5. Hz. Ali'nin İmameti ve Ehl-i beyt Merkezli Meşruiyet Anlayışı ----------96
7.6. Keysâniyye: Erken Şiî Örgütlenme ve Gaybet Fikri ---------- 102
7.7. Değerlendirme Soruları 103

8. ŞÎA-ZEYDİYYE: HURÛC İLKESİNE DAYALI İMAMET ANLAYIŞI ------105
8.1. Adlandırma ----------106
8.2. Zeydiyye'nin Doğuşu ve Zeyd b. Ali ----------106
8.3. Zeydî İmamet Anlayışı ----------107
8.4. Zeydiyye Şîa'nın Bir Kolu mudur? ----------108
8.5. Ehl-i sünnet'e Yakınlık Meselesi ----------108
8.6. Taberistan'dan Yemen'e Zeydî Siyasî Yapılar ----------110
8.7. Yemen İç Savaşı ve Güncel Durum ----------111
8.8. Değerlendirme Soruları ----------116

9. ŞÎA-İSMÂİLİYYE: İMAMETTEN FÂTIMÎ HİLAFETİNE VE SONRAKİ KOLLARA ----------118
9.1. Adlandırma ve Kaynakların Niteliği ----------119
9.2. Ca'fer Es-Sâdık Sonrası İmamet Ayrılığı ----------119
9.3. İsmâilî Öğretide İmamet ve Te'vil ----------119
9.4. İsmâilî Davetin Kuruluşu ve Karmatîler ----------121
9.5. Fâtımî Hilafetinin Kuruluşu ve Devlet Anlayışı ----------122
9.6. Fâtımî İdaresi ve Toplum ----------123
9.7. Fâtımî Döneminde İlim ve Kültür ----------124
9.8. İhvân-ı Safâ ve İsmâilî Düşünceyle İlişkisi ----------124
9.9. Nizârî-Müsta'lî Ayrılığı ve Tayyibîlik ----------125
9.10. Hasan Sabbâh ve Alamut Nizârîliği ----------125
9.11. Alamut Sonrasında Nizârîlik ve Günümüz ----------126
9.12. Günümüzde Müsta'lî-Tayyibî Topluluklar ----------127
9.13. Değerlendirme Soruları ----------129

10. ŞÎA-İMÂMİYYE (İSNÂAŞERİYYE): ON İKİ İMAM İNANCINDAN GÜNÜMÜZ CA'FERÎLİĞİNE ----------131
10.1. Adlandırma ----------132
10.2. On İki İmam Silsilesinin Oluşumu ve Tayin Anlayışı ----------132
10.3. Gaybet, Görünmeyen İmam ve Geleceğe Taşınan Umut ----------136
10.4. İmâmiyye'nin Temel İnançları ----------137
10.5. Büveyhîlerden Safevîlere İmâmî Düşüncenin Siyasî Kurumsallaşması ------138
10.6. Usûlî-Ahbârî Ayrışması, İçtihad ve Dinî Otorite ----------139
10.7. Velâyet-i Fakîh: Klasik Yetki Tartışmasından Modern Siyaset Doktrinine --142
10.8. Günümüzde İmâmiyye-İsnâaşeriyye (Ca'ferîlik) ----------143
10.9. Değerlendirme Soruları ----------147

11. EHL-İ SÜNNET VE'L-CEMAAT: KAVRAMIN VE KİMLİĞİN TARİHSEL TEŞEKKÜLÜ ----------149
11.1. Adlandırma ----------150
11.2. Âmü'l-Cemâa'dan Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'e ----------151

11.3. Teşekkül Sürecinin Aktörleri Olarak Ehl-i Hadis, Kelâmcılar ve Fakihler -- 153
11.4. Sünnî Geleneğin Ortak Çerçevesi: Kıble Ehli, Tekfir ve İç Çeşitlilik ---------- 154
11.5. Fıkıh Mezhepleri ve İtikadî Ekoller ---------- 156
11.6. Diğer Ekollerle Tartışmalar ve Kimlik Sınırları ---------- 157
11.7. Mihne Sonrası Tarihsel Seyir ve Kurumsallaşma ---------- 158
11.8. Günümüzde Çoğunluk Kimliği, Çeşitlilik ve Sınır Tartışmaları ---------- 159
11.9. Değerlendirme Soruları ---------- 162

12. EHL-İ HADİS: SELEFİN OTORİTESİ VE RİVAYET MERKEZLİ İNANÇ ANLAYIŞI ---------- 163
12.1. Adlandırma ---------- 164
12.2. Ortaya Çıkış Bağlamı: Rivayet, Rey ve Kelâm Tartışmaları ---------- 164
12.3. Ahmed b. Hanbel ve Mihne: Halku'l-Kur'ân Karşısındaki Tutum ---------- 165
12.4. Temel Görüşler: İlâhî Sıfatlar ve Kur'ân'ın Yaratılmamışlığı ---------- 166
12.5. Hanbelîliğin Kurumsallaşması: Fıkıh Mezhebi ve İtikadî Gelenek ---------- 168
12.6. İç Çeşitlilik: Ehl-i hadis Geleneğindeki Farklı Yaklaşımlar ---------- 169
12.7. Akıl-Nakil İlişkisinde Farklı Yaklaşımlar ---------- 170
12.8. Tarihsel Miras: Hanbelî Gelenekten İbn Teymiyye'ye ---------- 171
12.9 Değerlendirme Soruları ---------- 174

13. EŞ'ARİYYE: EHL-İ SÜNNET'TE KELÂMÎ YÖNTEMİN TEŞEKKÜLÜ - 175
13.1. Adlandırma ---------- 176
13.2. Ortaya Çıkış Bağlamı: Eş'arî'nin Mu'tezile'den Ayrılışı ---------- 176
13.3. Öncü Şahsiyetler: Eş'arî'den Cüveynî'ye ---------- 179
13.4. Temel Görüşler: İlâhî Sıfatlar, Kesb ve Kelâm-ı Nefsî ---------- 180
13.5. Nizâmiye Medreseleri ve Kurumsallaşma ---------- 181
13.6. Eş'ariyye'de Yöntemsel Dönüşüm: Mütekaddimîn ve Müteahhirîn ---------- 183
13.7. Mu'tezile ve Mâtürîdiyye ile Görüş Ayrılıkları ---------- 184
13.8. Eş'ariyye'nin Yayılması ve Kurumsallaşması ---------- 185
13.9. Günümüzde Eş'ariyye: Yayılım Alanları ve Etkileri ---------- 186
13.10. Değerlendirme Soruları ---------- 188

14. MÂTÜRÎDİYYE: SEMERKANT'TA ŞEKİLLENEN SÜNNÎ KELÂM GELENEĞİ ---------- 190
14.1. Adlandırma ---------- 191
14.2. Ortaya Çıkış Bağlamı: Semerkant ve Hanefî İlim Çevresi ---------- 191
14.3. Öncü Şahsiyetler: Mâtürîdî, Pezdevî ve Nesefî ---------- 192
14.4. Akıl ve Nakil Arasında Mâtürîdî Yöntem ---------- 194
14.5. Temel Görüşler: İman, Taklit ve İmanda İstisna ---------- 195
14.6. Mâtürîdî Düşüncenin Gelişimi ve Sistemleşmesi ---------- 196
14.7. Eş'ariyye ile Görüş Ayrılıkları ---------- 197

14.8. Mâtürîdiyye'nin Yayılması ve Kurumsallaşması ----------199
14.9. Günümüzde Mâtürîdiyye: Yeniden İlgi ve Yorum Arayışları ----------200
14.10. Değerlendirme Soruları ----------202

Klasik Dönem Mezhepleri: Genel Değerlendirme ----------203
Klasik Dönem Mezhepleri İçin İleri Okuma Önerileri ----------204

KLASİK DÖNEM SONRASI MEZHEPLER VEDİNÎ OLUŞUMLAR

15. SELEFÎ DÜŞÜNCE VE VEHHÂBÎLİK: TARİHSEL GELİŞİM VE ÇAĞDAŞ YÖNELİMLER ----------215
15.1. Adlandırma ----------216
15.2. Tarihsel Bağlam: Moğol İstilası Sonrasında İbn Teymiyye ----------216
15.3. Öncü Şahsiyetler: İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye ----------218
15.4. Muhammed b. Abdülvehhâb ve Vehhâbî Hareketin Doğuşu ----------220
15.5. Suûd Ailesiyle İttifak ve Vehhâbîliğin Kurumsallaşması ----------223
15.6. Çağdaş Selefîliğin Başlıca Yönelimleri ----------224
15.7. Süreklilik ve Kopuş: İbn Teymiyye'den Çağdaş Selefîliğe ----------226
15.8. Kavramsal Ayrımlar: Selef, Selefiyye ve Vehhâbîlik ----------227
15.9. Günümüzde Selefîlik: Yayılma Alanları ve Etkileri ----------228
15.10. Değerlendirme Soruları ----------231

16. DÜRZÎLİK: HİKMET DAVETİNDEN GÜNÜMÜZE TARİH, İNANÇ VE KİMLİK ----------233
16.1. Adlandırma ----------234
16.2. Dürzîliğin Doğuşu: Fâtımî Kahiresi ve Hikmet Daveti ----------234
16.3. Dürzî İnanç ve Toplum Yapısı: Hikmet, Tekammus, Ukkāl ve Cühhâl ------236
16.4. İç Farklılaşmalar ve Bölgesel Çeşitlilik ----------238
16.5. Tartışma Noktaları: Sınıflandırma, Kapalılık ve Kaynaklar ----------238
16.6 Dürzîliğin Tarihsel Seyri ve Günümüzdeki Durumu ----------239
16.7. Değerlendirme Soruları ----------242

17. NUSAYRÎLİK: İBN NUSAYR'DAN ARAP ALEVÎLİĞİNE TARİH, İNANÇ VE KİMLİK ----------244
17.1. Adlandırma ----------245
17.2. Nusayrîliğin Doğuşu: İbn Nusayr ve İlk Oluşum Dönemi ----------245
17.3. Nusayrî İnanç Yapısı: Dinî Öğreti, Dereceli Bilgi ve Sır Saklama ----------247
17.4. İç Farklılaşmalar ve Bölgesel Çeşitlilik ----------248
17.5. Tartışma Noktaları: Adlandırma, Kaynaklar ve Modern Kimlik ----------248
17.6. Nusayrî Toplulukların Tarihsel Seyri ve Günümüzdeki Durumu ----------248
17.7. Değerlendirme Soruları ----------252

18. YEZÎDÎLİK: ŞEYH ADÎ'DEN GÜNÜMÜZE TARİH, İNANÇ VE KİMLİK 254
18.1. Adlandırma ---------- 255
18.2. Yezîdîliğin Tarihsel Oluşumu: Şeyh Adî ve Lâliş Geleneği ---------- 255
18.3. Yezîdî İnanç Yapısı: Melek Tâvûs, Lâliş ve Sözlü Gelenek ---------- 258
18.4. İç Farklılaşmalar ve Toplumsal Yapı 259
18.5. Tartışma Noktaları: Köken, Melek Tâvûs ve Dış Temsiller ---------- 259
18.6. Tarihsel Seyir ve Günümüzdeki Durumu ---------- 259
18.7. Karşılaştırmalı Değerlendirme: Sınıflandırma ve Kimlik Tartışmaları ------- 261
18.8. Değerlendirme Soruları ---------- 264

19. ALEVÎLİK-BEKTAŞÎLİK: TARİHSEL TEŞEKKÜL VE GÜNCEL DURUM 266
19.1. Bektaşîlik, Kızılbaşlık ve Alevîlik: Kavramlar ve Doğru Adlandırma -------- 267
19.2. Bağlam: Türkmen İnanç Mirası, Yesevîlik ve İsyan Geleneği ---------- 269
19.3. Hacı Bektâş-ı Velî ve Bektaşî Tarikatının Teşekkülü ---------- 271
19.4. Kızılbaş Hareketi: Osmanlı-Safevî Rekabetinin Bedeli ---------- 273
19.5. "Kızılbaş"tan "Alevî"ye: Adlandırmanın Tarihsel Dönüşümü ---------- 276
19.6. Cem, Dede-Talip İlişkisi, Musahiplik ve Ehl-i beyt Sevgisi ---------- 276
19.7. Anadolu Alevîliği ile İmâmiyye Şiîliği: Benzerlikler ve Farklar ---------- 278
19.8. Anadolu Alevîliği ile Arap Alevîliği: Benzerlikler ve Farklar ---------- 279
19.9. Bektaşîlik ile Kızılbaşlık/Alevîlik: Kurumsal Yapılar ---------- 281
19.10. Cumhuriyet Döneminde Alevîlik ve Bektaşîlik ---------- 282
19.11. Değerlendirme Soruları ---------- 286

20. BÂBÎLİK VE BAHÂÎLİK ---------- 288
20.1. Adlandırma ---------- 289
20.2. Tarihsel Bağlam: Dinî Otorite ve Kurtarıcı Beklentileri ---------- 289
20.3. Bâbîliğin Doğuşu: Seyyid Ali Muhammed Bâb ve İlk Hareket ---------- 290
20.4. Bahâîliğin Teşekkülü: Bahâullah ve Bağımsız Dinî Kimlik ---------- 291
20.5. İç Ayrışmalar: Ezelîlik ve Bahâîlik ---------- 294
20.6. Tartışma Noktaları: Vahiy İddiası, Dinî Statü ve Kaynaklar ---------- 295
20.7. Bahâîliğin Tarihsel Seyri ve Günümüzdeki Durumu ---------- 295
20.8. Değerlendirme Soruları ---------- 298

21. KADIYÂNÎLİK (AHMEDÎLİK): MÜCEDDİDLİK İDDİASINDAN KÜRESEL CEMAATE ---------- 299
21.1. Adlandırma ---------- 300
21.2. Tarihsel Bağlam ve Kavramsal Çerçeve ---------- 300
21.3. Kadıyânîliğin Doğuşu: Mirza Gulâm Ahmed ve Britanya Hindistanı -------- 301
21.4. İç Ayrışmalar: Kadıyân ve Lahor Kolları ---------- 304
21.5. Tartışma Noktaları: Nübüvvet, Mesihlik ve Dinî Statü ---------- 306

21.6. Tarihsel Seyir, Hukukî Statü ve Küresel Yayılım ----------308
21.7. Değerlendirme Soruları ----------311

Klasik Dönem Sonrası Oluşumlar: Genel Değerlendirme ----------312
Klasik Dönem Sonrası Oluşumlar İçin İleri Okuma Önerileri ----------314

ÇAĞDAŞ İSLÂMÎ AKIMLAR

22. KÜRESEL ÇAĞDAŞ İSLÂMÎ AKIMLAR: ISLAH, GELENEKÇİLİK VE MODERNİST YORUMLAR ----------321
22.1. Kavramsal Çerçeve ----------322
22.2. Modernleşme, Sömürgecilik ve Yenilenme Arayışları ----------324
22.3. Islahçı-Modernist Düşünce ----------328
22.4. Gelenekçilik ve Yenilenme: Hint Alt Kıtası ve Ötesi ----------333
22.5. Kur'ân Merkezli ve Modernist Yorum Yaklaşımları ----------336
22.6. Karşılaştırmalı Değerlendirme ----------339
22.7. Günümüzdeki Dönüşümler ----------339
22.8. Batı'da Müslüman Topluluklar ve Dinî Yapılanmalar ----------341
22.9. Değerlendirme Soruları ----------343

23. SİYASAL İSLÂMCILIK VE CİHADÎ HAREKETLER: AYRIMLAR VE DÖNÜŞÜMLER ----------344
23.1. İslâmcılık, Selefîlik, Radikalizm ve Silahlı Cihadî Hareketler ----------344
23.2. İhvân-ı Müslimîn ve Hasan el-Bennâ ----------345
23.3. Seyyid Kutub ve Mevdûdî ----------348
23.4. İran İslâm Devrimi ve Hizbü't-Tahrîr ----------350
23.5. Şiî Siyasal Hareketler: Lübnan Hizbullahı ve Irak ----------351
23.6. Mısır'da Radikalleşme ve Arap Baharı Sonrası İslâmcılık ----------352
23.7. Siyasal İslâmcılığın Dönüşümü ve Post-İslâmcılık ----------353
23.8. Radikal ve Selefî-Cihadî Hareketler ----------354
23.9. "Yeni Hâricîlik" Benzetmesi ve Yöntemsel Sınırlar ----------356
23.10. Günümüzdeki Durum ve Yeni Eğilimler ----------359
23.11. Değerlendirme Soruları ----------360

24. TÜRKİYE'DE ÇAĞDAŞ İSLÂMÎ AKIMLAR VE CEMAATLER----------361
24.1. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslâmcılık ----------361
24.2. Hukukî Zemin ve Temel Kavramlar ----------362
24.3. Nakşibendî-Hâlidî Çevreler ----------363
24.4. Süleymancılık ----------366
24.5. Nurculuk ve İç Çeşitliliği ----------367
24.6. Otorite ve Ayrışma Biçimlerinin Karşılaştırılması ----------370
24.7. Türkiye'de Siyasal İslâmcılığın Seyri ----------371

24.8. Radikal ve Şiddet İçeren Yapılar ---- 372
24.9. Akademik ve Kur'ân Merkezli Yeni Yorumlar ---- 373
24.10. Kamusal Alan, Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik ---- 374
24.11. Din İstismarı ve Hukukî Sorumluluk ---- 376
24.12. Karşılaştırmalı Değerlendirme ---- 377
24.13. Değerlendirme Soruları ---- 379

Çağdaş İslâmî Akımlar: Genel Değerlendirme ---- 379
Çağdaş İslâmî Akımlar İçin İleri Okuma Önerileri ---- 381

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

25. MEZHEP FARKLILIĞINDAN MEZHEPÇİLİĞE: BİRLİKTE YAŞAMA, SİYASÎ MOBİLİZASYON VE TÜRKİYE ---- 387
25.1. Bir Arada Yaşama ve Entelektüel Etkileşim ---- 387
25.2. Mezhepçilik: Dinî Farklılıktan Siyasî Kutuplaşmaya ---- 389
25.3. Türkiye'de Mezhep Algısının Tarihsel Gelişimi ---- 391
25.4. Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi ve Diyanet ---- 393
25.5. Mezhepler Tarihi Eğitimi ve Toplumsal Barış ---- 393
25.6. Farklılıktan Kutuplaşmaya Giden Eşikler ---- 394
25.7. Mezheplerin Tarihselliği ---- 395
25.8. Siyasî İhtilaftan Kalıcı Geleneğe ---- 396
25.9. Süreklilik, Değişim ve İç Çeşitlilik ---- 397
25.10. Mezhep Farklılığı ve Mezhepçilik ---- 398
25.11. Okuyucu İçin Analitik Okuma İlkeleri ---- 399
25.12. Günümüz ve Gelecek Araştırmalar ---- 400
25.13. Kapanış ---- 400
25.14. Değerlendirme Soruları ---- 401

EKLER ---- 403
Ek A — Kronolojik Cetvel ---- 403
Ek B — Mezhep, Ekol ve Çağdaş Akımlar Karşılaştırma Tabloları ---- 405
Ek C — İslâm Mezheplerinin Oluşum ve Yayılış Kronolojisi ---- 415

GENEL KAYNAKÇA ---- 417
DİZİN ---- 445

ÖN SÖZ

Bu kitabın hikâyesi bir sınıfta başladı. Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde yürüttüğüm İslâm Mezhepleri Tarihi derslerinin sonunda aynı soru tekrar tekrar karşıma çıktı: "Hocam, anlattıklarınızın tamamını bütünlüklü ve anlaşılır biçimde okuyabileceğimiz bir kitap var mı?"

Bu soru, alandaki değerli kaynakların eksikliğinden çok öğrencinin dağınık bilgileri ilişkilendirme ihtiyacını gösteriyordu. İslâm Mezhepleri Tarihi çoğu zaman isim, tarih, kavram ve fırka listeleri üzerinden öğreniliyor. Oysa bir mezhebi anlamak için kimlerin ne söylediğini bilmek kadar, o görüşlerin hangi siyasî ve toplumsal şartlarda doğduğunu, nasıl temellendirildiğini, zaman içinde nasıl ayrıştığını ve günümüze hangi biçimlerde ulaştığını da izlemek gerekir. Aksi hâlde benzer kavramlar özdeş sayılabilir, farklı dönemlerin dili birbirine karışabilir ve bir topluluğun bütün tarihini tek bir olay ya da temsilci üzerinden okuma yanılgısı ortaya çıkabilir.

Elinizdeki kitap, sınıfta yıllar içinde şekillenen bu anlatımı sistemli bir ders ve başvuru metnine dönüştürme çabasının ürünüdür. Kronolojik bilgi korunurken mezheplerin karşılaştırılmasına, kavramların bağlam içinde okunmasına ve yeni bir dinî oluşumla karşılaşıldığında kullanılabilecek kalıcı bir inceleme yöntemine öncelik verilmiştir. Bu sebeple anlatı yalnızca sonuçları sıralamakla yetinmez; kavramların hangi tartışmalar içinde anlam kazandığını, görüşlerin farklı coğrafyalarda nasıl dönüştüğünü ve mezhep içindeki çoğulluğun hangi şartlarda belirginleştiğini de göstermeye çalışır.

Bu amaçla bölümlerde yedi boyutlu Mezhep Analiz Çerçevesi esas alınmıştır: Bağlam, Öncü Şahsiyetler, Temel Görüşler, İç Farklılaşmalar, Tartışma Noktaları, Tarihsel Seyir ve Günümüze Yansımaları. Çerçevenin soruları her bölümde gözetilmiş, bazı bölümlerde ise doğrudan alt başlıklara dönüştürülmüştür. Aynı soruların farklı mezhep ve hareketlere yöneltilmesi, benzerliklerin yanında iç çeşitliliği ve tarihsel dönüşümü de görmeyi sağlar. Çerçeve, bilgiyi yalnızca hatırlatmayı değil, onu karşılaştırma ve yorumlama becerisine dönüştürmeyi hedefler.

Kitabın yönteminde meslekî ve akademik geçmişimin iki yönü buluştu. Hekimlik, tek bir belirtiyle yetinmeden öyküyü, şartları, bulgular arasındaki ilişkiyi ve zaman içindeki seyri birlikte değerlendirmeyi; yeterli kanıt bulunmadan kesin hüküm vermemeyi öğretti. Tarih eğitimi ise olayları kendi bağlamlarında ele

alma, kaynakların üretildiği ortamı sorgulama, çelişkili rivayetleri karşılaştırma ve bugünün kavramlarını geçmişe taşımaktan kaçınma alışkanlığı kazandırdı.

Bu iki birikim, mezhepleri tek bir görüşe, olaya veya tartışmalı uygulamaya indirgemeyen yöntemin temelini oluşturdu. Kitapta rivayetlerin yalnızca içeriği değil, kim tarafından, ne zaman, hangi amaçla ve hangi kaynaklara dayanılarak aktarıldığı da dikkate alındı; erken dönem kaynaklarının polemik dili ile çağdaş araştırmanın çözümleyici dili birbirinden ayrıldı. Tıpla kurulan benzetme, mezhepleri hastalık gibi görmek değil; kanıta dayanma, değişimi zaman içinde izleme ve açıklamayı bağlam içinde kurma ilkelerini ifade eder. Bu doğrultuda öz tanım ile dış adlandırma, tarihsel olgu ile sonraki yorum, benzerlik ile doğrudan devamlılık birbirinden ayrılarak okuyucunun farklı yorumların dayanaklarını tartabilmesi amaçlandı.

Bölüm kazanımları ve özetleri, Dikkat kutuları, Kaynağından Okuyalım pasajları, Mercek Altında analizleri, Düşünme Durağı örnekleri, mezhep bilgi kutuları ve Günümüze Yansımaları değerlendirmeleri farklı okuma ihtiyaçlarına göre düzenlenmiştir. Birincil kaynak aktarımlarında metnin alındığı eser, kullanılan baskı veya tercüme, sayfa aralığı (sayfa numarası kullanılmayan baskılarda hutbe, bölüm veya madde numarası) ve aktarımın özet, serbest çeviri ya da doğrudan çeviri oluşu açıkça belirtilmiştir. Böylece okuyucu, yorum ile kaynak metni arasındaki ilişkiyi denetleyebilir. Kaynağından Okuyalım kutuları bu bakımdan dekoratif alıntılar değil, bölümün iddialarını sınama duraklarıdır. Metnin polemik, risale, ilmî eser veya kurumsal belge oluşu; yazarının konumu ve hitap ettiği çevre de okumanın parçası kabul edilmiştir. Aynı pasajı farklı yerlerde tekrarlamak yerine, bölümün sorusuna yeni bir birincil tanıklıkla yaklaşmaya özen gösterilmiştir.

Çağdaş İslâmî akımlar üç bölümde ele alınmıştır. İlk bölüm küresel ıslah, gelenekçilik ve modernist yorumları; ikinci bölüm siyasal İslâmcılık ile cihadî hareketleri; üçüncü bölüm Türkiye'deki çağdaş dinî akımları ve cemaatleri inceler. Güncel hareketler değerlendirilirken değişen siyasî şartlara, iç farklılıklara ve mensupların öz tanımlarına yer verilmiş; tarihsel mezheplerle çağdaş oluşumlar arasında kesintisiz bir soy bağı bulunduğu varsayılmamıştır.

İslâm mezhepleri tarihini tek ve değişmez bir sınıflandırma şemasına yerleştirmek kolay değildir. "Mezhep", "ekol", "topluluk", "akım" ve "hareket" aynı türden yapıları anlatmaz; ayrıca bazı adların kapsamı, toplulukların öz tanımı ile dışarıdan yapılan dinî ve akademik tasniflerde farklılaşır. Bu nedenle kitap, bütün oluşumları aynı kategoriye sokmak yerine tarihsel seyri izleyen, bir giriş ve bir sonuç kısmıyla çerçevelenen üç ana kısımlı bir düzen benimser: ilk kısım klasik dönemde teşekkül eden mezhepleri, ikinci kısım klasik dönem sonrasında

şekillenen mezhep ve dinî oluşumları, üçüncü kısım ise çağdaş İslâmî akımları inceler. İkinci kısmın başlığı, bu geleneklerin aynı dinî statüye veya kurumsal yapıya sahip olduğu iddiasını taşımaz; farklı tarihsel kökenleri olan oluşumları, klasik dönem sonrasındaki seyirleri bakımından bir arada okumayı sağlar. Her bölümde toplulukların tarihsel bağlamı, öz tanımları ve dış sınıflandırmalar ayrı ayrı belirtilir.

Eklerdeki kronolojiler ve karşılaştırma tabloları ana metindeki ayrımları kısaltarak yeniden üretir; ayrıntılı değerlendirmelerin yerine geçmez. Okuyucu bu araçları hızlı tekrar ve karşılaştırma için kullanabilir; hüküm ve tanımları ise ilgili bölümün kaynakları ve tarihsel açıklamalarıyla birlikte değerlendirmelidir.

Kitap öncelikle lisans öğrencilerine yöneliktir; lisansüstü araştırmalara başlangıç arayanlara ve İslâm düşüncesindeki farklılaşmaları anlamak isteyen genel okura da seslenir. İlk kez okuyanlar bölüm kazanımlarını ve özetlerini izleyebilir; derinleşmek isteyenler birincil kaynaklardan, dipnotlardan ve kaynakçadan yararlanabilir. Okur her bölümde şu sorulara dönebilir: İddia hangi kaynağa ve bağlama dayanıyor; sonraki yüzyıllarda nasıl değişiyor; bugün geçmişle nasıl ilişkilendiriliyor? Bu karşılaştırmalı okuma, hazır hükümler sunmak yerine kaynak ve bağlam üzerinden tarihsel muhakeme geliştirmeyi amaçlar.

Soruları ve katkılarıyla bu kitabın çatısını birlikte kuran öğrencilerime; aileme ve eserin hazırlanmasına katkı veren herkese teşekkür ederim. İçeriği gözden geçirip önerileriyle katkıda bulunan Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Mahsum Aytepe ile Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı Başkanı Doç. Dr. Muhyettin İğde'ye; redaksiyon ve yayına hazırlık sürecindeki emekleri için FCR Yayın editörü Hüseyin Nazlıaydın'a ayrıca teşekkür ederim. Kitabın öğrenciler, araştırmacılar ve ilgili okuyucular için yararlı olmasını dilerim.

Prof. Dr. Ali GÜR

Gaziantep

Görsel Notu: Tarihî şahsiyet ve sahneleri canlandıran görseller temsilî illüstrasyonlardır; belgesel fotoğraf veya birebir tarihsel rekonstrüksiyon olarak değerlendirilmemelidir. Harita ve şemalardaki tarihler okunabilirlik için Miladî olarak verilmiştir.

BU KİTABI NASIL OKUMALISINIZ?

Bu kitabın birincil hedef kitlesi, İlahiyat ve İslâmî İlimler fakültelerindeki lisans öğrencileridir. Genel okur için kavram, özet ve güncel bağlantı kutuları; lisansüstü çalışma için birincil kaynak aktarımları, yöntem tartışmaları ve ileri okuma önerileri ikincil kullanım katmanları sunar.

Kitap; giriş (1-3. bölümler), klasik dönem mezhepleri (4-14. bölümler), klasik dönem sonrası mezhepler ve dinî oluşumlar (15-21. bölümler) ve çağdaş İslâmî akımlar (22-24. bölümler) kısımlarından oluşur. 25. bölüm mezhepler arası ilişkileri ve Türkiye örneğini ele alır; son kısmı ise kitabın ortak sonuçlarını değerlendirir.

Kaderiyye, Cebriyye, Cehmiyye ve Kerrâmiyye gibi ekoller ağırlıklı olarak kelâm tarihi ve sistematik kelâm çerçevesinde ayrıntılı biçimde incelendiği için bu kitapta müstakil bölümler hâlinde ele alınmamıştır. Bu ekollere, mezheplerin teşekkülünü ve temel tartışmaları açıkladıkları ölçüde ilgili bölümlerde bağlamsal olarak değinilmiştir.

Kitaptaki pedagojik kutular, işlevleri kolay izlenebilsin diye aşağıdaki dört başlık altında toplanmıştır; her kategori kitap boyunca aynı zemin rengini taşır.

Unsur	İşlevi
Öğrenme Rehberi	Bölüm kazanımları ve bölüm özetleriyle çalışma hedefini ve tekrar çerçevesini gösterir.
Kaynağından Okuyalım	Birincil kaynak pasajını, kullanılan baskıya ve sayfa aralığına ya da hutbe, bölüm veya madde numarasına bağlayarak kaynakla doğrudan temas kurdurur.
Kavram ve Yöntem	Bilgi kutularını, uyarıları, mercekleri ve araştırmacı değerlendirmelerini ortak bir yöntem başlığı altında toplar.
Düşünelim ve Uygulayalım	Düşünme durakları, güncel yansımalar ve görsel sorularla bilgiyi karşılaştırma ve tartışmaya dönüştürür.

KISALTMALAR

a.mlf.	aynı müellif
b.	bin, ibn (oğlu)
BD	Büyük Daire (AİHM kararlarında)
bk.	bakınız
c.	cilt
çev.	çeviren
der.	derleyen
doğ.	doğumu
ed.	editör
H.	Hicrî
haz.	hazırlayan
hş.	hicrî şemsî
Hz.	Hazret(-i)
krş.	karşılaştırınız
M.	Milâdî
md.	madde
nr., no.	numara
nşr.	neşreden
nsp.	nispet edilen
ö.	ölümü
s.	sayfa
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	tahkik eden
ts.	tarihsiz
vb.	ve benzeri
vd.	ve devamı; ve diğerleri
yak.	yaklaşık
y.y.	yayın yeri veya yayınevi belirtilmemiş
yy.	yüzyıl
§	paragraf (karar ve raporlarda)

YAZIM VE TRANSLİTERASYON NOTU

Arapça ve Farsça kökenli özel adlar ile terimler, TDV İslâm Ansiklopedisi'nin madde başlıklarında kullanılan sade yazım esas alınarak verilmiştir. Uzun ünlüler Türkçe yerleşik yazımda â, î ve û ile; ilmî eser ve özel adların özgün çevriyazımında gerektiğinde ā, ī ve ū ile gösterilmiştir. Ayın için sola bakan tek tırnak (‘), hemze için sağa bakan tek tırnak (’) kullanılmış; iki işaret birbirinin yerine geçirilmemiştir.

Mezhep ve kavram adlarında kitap boyunca tek biçim kullanılmıştır: Şîa (topluluk) / Şiî (sıfat ve mensup), Hâricî / Havâric, İsmâiliyye, İmâmiyye-İsnâaşeriyye, Eş‘ariyye, Mâtürîdiyye, velâyet-i fakîh, Melek Tâvûs, Vilâyetnâme, Kadıyânîlik (Ahmedîlik), Bektaşî.

Hicrî/Milâdî tarih çiftlerinde (H/M) önce Hicrî, ardından Milâdî yıl yazılır; örneğin 11/632. Milâdî 1900 ve sonrasındaki olaylarda yalnızca Milâdî yıl kullanılır. Yüzyıllarda da aynı sıra izlenir; örneğin 3./9. yüzyıl (H/M). Kaynak künyelerinde yayımlanan eserin özgün tarih gösterimi korunur.

Eser adları metinde sade transkripsiyonla, kaynakçada ise yayımlandıkları biçimle verilmiştir. Kaynakçada yer alan eser başlıklarındaki “İslam” gibi yazımlar, yayının kendi imlâsına sadık kalınarak değiştirilmemiştir.

Kaynak gösteriminde İSNAD Atıf Sistemi 2. edisyonunun dipnotlu biçimi esas alınmıştır. Atıf yapılan eserlerin tam künyeleri kitabın sonundaki Genel Kaynakça’da toplu bir şekilde sıralı yer almaktadır.

Kurum ve örgüt adlarında şu kısaltmalar kullanılmıştır: ABD (Amerika Birleşik Devletleri), AİHM (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi), BM (Birleşmiş Milletler), DEAŞ (Irak ve Şam İslâm Devleti terör örgütü), DİTİB (Diyanet İşleri Türk İslâm Birliği), FETÖ/PDY (Fetullahçı Terör Örgütü/Paralel Devlet Yapılanması), HTŞ (Heyet Tahrîri’ş-Şâm), IIIT (Uluslararası İslâm Düşüncesi Enstitüsü), OHCHR (BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği).

Bu kitaptaki güncel durum tespitleri, aksi belirtilmedikçe 3 Ekim 2026 kesim tarihini esas alır.